

Вплив війни на українську систему військової освіти: йти вперед у воєнний та у мирний час

Сергій Салкуцан¹, Алан Столберг²

¹ Міністерство оборони України, <https://www.mil.gov.ua>

² Корпорація РЕНД, <https://www.rand.org>

Анотація: Вторгнення Росії в Україну, подальші й нинішні успіхи України на полі бою показали, що гнучкі, здатні навчатися командири можуть перемогти краще оснащеного противника. Глибокі реформи освіти у Збройних силах України, розпочаті у 2018 році, дали неоціненний результат. У статті розглядається українська система професійної військової освіти до та під час війни і пропонується політика збереження першочергової уваги до освіти та навчання зараз і в майбутньому.

Ключові слова: Україна, освіта, реформи, професійна військова освіта, Національний університет оборони.

Вступ

При першому аналізі наслідків російсько-української війни важливо зрозуміти досвід і результати військових реформи в Україні. Особливо це стосується реформи військової освіти, яка розпочалась у 2014 році й була офіційно оформлена у 2018 році, з підписанням основ державної політики у сфері військової освіти та підготовки¹.

Були очевидні серйозні та явні відмінності у підходах Збройних сил Російської Федерації та Збройних сил України (ЗСУ) до навчання, планування,

¹ Після внесення змін до чинного законодавства система військової освіти запроваджує по-новому — перший заступник Міністра оборони, *ArmiyaInform*, 7 жовтня 2021, <https://armyinform.com.ua/2021/10/07/pislya-vnesennya-zmin-do-chynnogo-zakonodavstva-sistema-vijskovoyi-osvity-zaprachuyue-po-novomu-pershyj-zastupnyk-ministra-oborony-ivan-rusnak/>.

застосування, забезпечення, командування та управління. По суті, ці відмінності дали Україні перевагу в багатьох аспектах нинішнього конфлікту. Вони не дозволили російським військам досягти стратегічних військових цілей (у “спеціальній військовій операції” Росії ними названо “денацифікацію” та “демілітаризацію” України).

Важливо пам'ятати, що Україна не має вирішальної переваги над Росією в озброєннях і військовій техніці (ні у кількості, ні у якості). До початку повномасштабної російської агресії 24 лютого 2022 року Росія постійно збільшувала витрати на збройні сили. За оцінкою Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру (СІПРІ), витрати Росії на оборону у 2021 році сягнули 65,9 млрд. доларів США, що на 2,9% більше, ніж у 2020 році². У тому ж звіті зазначено, що у 2021 році військові витрати України становили 5,9 млрд. доларів США (3,2% ВВП). Втрати Росії на першому етапі повномасштабного вторгнення більш ніж у 10 разів перевищували українські³. Це означає, що головний чинник успіху ЗСУ був нематеріальним. Він прийшов, незважаючи на програш у ресурсах.

Крім того, останні вісім років Росія цілеспрямовано реалізовувала військову стратегію домінування для досягнення цілей, поставлених Військовою доктриною Росії 2014 року⁴. У минулі роки Росія також робила активні кроки для підриву обороноздатності України, застосовуючи інструменти гібридної війни, або «сірої зони». У таких умовах одним із ключових аспектів, що визначили необхідний рівень готовності ЗСУ до успішного опору силам ворога, було застосування повного спектру західних ресурсів, включаючи прийняття моделі «розумного керівництва» з використанням західних практик і процедур (доктрини) та освоєння прийнятої на озброєння ЗСУ західної військової техніки.

У майбутньому найважливішим засобом досягнення військового успіху має стати подальше впровадження західних підходів і процедур в оперативній діяльності ЗСУ. Це показали успішні оборонні операції ЗСУ на півночі України в лютому-березні 2022 року, коли Україна ще не отримувала важкого озброєння від Заходу. Застосування сучасної доктрини стало ключовим чинником успіху оборони. Вирішує не лише зброя, а й доктрина.

Концепція використання західної моделі військового управління стала основою реформи військової освіти в Україні. Вона передбачає формування сучасної військової культури на основі критичного мислення офіцерського та сержантського корпусу країни. Як вважає Комітет начальників штабів

² Марина Барановская, SIPRI: РФ в пятёрке стран с крупнейшими оборонными бюджетами, *DW*, April 25, 2022, <https://www.dw.com/ru/doklad-sipri-rossija-v-pjaterke-stran-s-krupnejshimi-oboronnymi-bjuzdzhetaми/a-61547137>.

³ Мілітарний, 12 березня 2022, <https://mil.in.ua/uk/news/z-pochatku-povnomashtabnoyi-vijny-zagynuly-1300-vijskovyh-ukrayiny>.

⁴ Министерство обороны, Военная доктрина Российской Федерации, 25 декабря 2014, <https://www.mchs.gov.ru/dokumenty/2940>.

США, це головний фактор перемоги у сучасній війні⁵. Потрібні командири, інтелектуально вищі за противника. Саме цей аспект може дозволити ЗСУ успішно стримати противника у звичайній війні зброєю третього та четвертого покоління за кількісної переваги ворога.

Поряд із більш широкими стратегічними цілями, для успіху концепції системи професійної військової освіти важливо докорінно змінити зміст програм навчання. Саме навчальну програму слід розглядати як основу зміни професійного менталітету офіцерського корпусу Збройних сил України. Серйозні зміни у системі військової освіти необхідні для вироблення нових умінь у майбутніх професійних військових. Це вимагатиме створення нової та перебудови існуючої навчальної бази військових навчальних закладів.

Критична важливість цих змін у системі військової освіти стала зрозумілою після Майдану 2014 року та суттєво зросла з початком нинішніх бойових дій. Враховуючи військові операції з окупації Криму й Донбасу, що відбулися після цього за підтримки Росії, необхідність модернізації та підвищення професіоналізму ЗСУ в умовах зростання загрози набула критичної важливості для збереження Української держави. Система професійної військової освіти ЗСУ матиме ключове значення для підтримки цих важливих змін.

Чому пропонувані зміни потрібні зараз?

Після закінчення війни Україна опиниться у новій реальності. Вже зараз зрозуміла перевага адаптивних, гнучких і сучасних збройних сил у протистоянні з військовою системою, не пристосованою до потреб війни XXI століття. Збройні сили Росії використовують застарілі моделі навчання, командування та управління, застосування й забезпечення військ. Перші успіхи ЗСУ пояснюються відмовою від цих застарілих пострадянських підходів у навчанні та підготовці. По суті, 8 років змін у ЗСУ заклали фундамент нових професійних якостей, що призвело до появи нового покоління воєначальників в Україні⁶. Вони навчені розумінню сучасного інформаційного середовища та спільних операцій і здатні вміло використовувати інформацію при розробці та виконанні оперативних планів.

Україні довелося готуватися до можливого великомасштабного вторгнення Росії, знаючи про значну кількісну, технічну та технологічну перевагу противника. Відповідь на напад була заснована на застосуванні непрямого,

⁵ The Joint Chiefs of Staff, "Developing Today's Joint Officers for Tomorrow's Ways of War: The Joint Chiefs of Staff Vision and Guidance for Professional Military Education and Talent Management," May 1, 2022, https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/education/jcs_pme_tm_vision.pdf?ver=2020-05-15-102429-817.

⁶ Neveen Shaaban Abdalla et al, "Intelligence and the War in Ukraine: Part 2," *War on the Rocks Blog*, May 19, 2022, <https://warontherocks.com/2022/05/intelligence-and-the-war-in-ukraine-part-2/>.

або асиметричного підходу⁷. Цей підхід передбачає використання вразливостей у застосуванні Росією радянської військової доктрини, де успіх у звичайному конфлікті ґрунтується на вигідному співвідношенні сил, з упором на масовані танкові/механізовані з'єднання за значної кількісної та технічної переваги, панування в повітрі та переваги в ракетно-артилерійських озброєннях.

Відповідь України була заснована на використанні філософії управління виконанням бойового завдання (Mission Command), що забезпечило гнучкість командування та управління й успіх тактики застосування підрозділів. Також потрібно було добре знання місцевості, щоб затримати російський наступ і уникнути великих битв, зберігши бойову міць України. Ефективність опору підвищував більш високий моральний дух, краще розуміння ситуації та більш збалансоване тилове забезпечення, що дозволило підвищити стійкість та завдати успішних ударів по таких критично важливих елементах російських сил, як ланцюги постачання та системи управління.

Фактори, що сприяли успіхам України на полі бою, ще належить глибше вивчити в майбутньому, але вже зараз видно основу змін, що провадяться у ЗСУ: вирішальними факторами були новий формат індивідуальної та колективної підготовки (включаючи використання на повну потужність усіх військово-навчальних закладів і центрів підготовки); бойовий досвід, здобутий у ході антитерористичної операції та операції об'єднаних сил на Донбасі у 2014-2022 роках; розвиток професійного сержантського корпусу; зміна мислення офіцерів і сержантів на основі передових навчальних програм. Зрозуміло, що принципи управління виконанням бойового завдання та відповідні концепції управління мають стати невід'ємною частиною програм навчання офіцерів і сержантів на тактичному та оперативному рівнях⁸.

Всі ці концепції, ключові для збройних сил XXI століття, ґрунтуються на підходах, які в даний час реалізовані та прийняті країнами-членами НАТО. Українські війська переходять до тих самих стандартів НАТО. За даними Генштабу, на середину 2021 року понад 300 стандартів НАТО перебували на різних етапах впровадження у Збройних силах⁹.

Україна отримала суттєву підтримку цих змін в українській системі професійної військової освіти в рамках Програми удосконалення військової освіти (Defense Education Enhancement Program, DEEP). Програма DEEP була розроблена як спільна програма НАТО/консорціуму «Партнерство заради

⁷ Liddell Hart, *The Strategy of Indirect Approach* (Meridan Publishers, 1941), <https://archive.org/details/strategyofindire035126mbp/mode/2up>.

⁸ Національний університет оборони України, "Силабус модулю: Загальна тактика, 2021-2022," неопублікований документ, <https://nuou.org.ua/assets/documents/sulabys-model-8-l3-ukr.pdf>, <https://nuou.org.ua/assets/documents/silabus-modulyu-4-l-2-sv.pdf>.

⁹ "Fully Developed NATO Standards, Now the Decision on the Alliance – Commander-in-Chief of the UAF," *Radio Liberty*, February 26, 2021, www.radiosvoboda.org/a/news-zaluzhnyi-ukraina-nato/31478997.html.

миру» (ПЗМ) у 2007 році для підтримки модернізації та професіоналізації шкіл партнерів НАТО з ПЗМ: військових коледжів, штабних училищ, курсів молодших офіцерів, військових академій, сержантських шкіл, шкіл мовної підготовки та навчання цивільного персоналу Міністерства оборони. Підтримка передбачає розробку навчальних програм (чому вчити), підготовку професорсько-викладацького складу (як вчити) та організаційну підтримку (адміністрація і управління шкіл)¹⁰.

З 2013 року підтримку за програмою DEEP отримали 11 різних військових навчальних закладів України: це Національний університет оборони України (НУОУ), сім училищ (у Харкові, Києві, Львові, Одесі, Житомирі) та три центри підготовки сержантів. За період до нападу Росії 24 лютого 2022 року було зроблено наступне:

- НУОУ перевів свої військові/штабні курси на стандартну програму навчання НАТО.
- У кожному військовому навчальному закладі з'явилися курси та навчають процедурам управління військами/прийняття військових рішень/процесу спільного оперативного планування відповідно до профілю навчального закладу та стандартів НАТО.
- Були розроблені та викладаються базові, проміжні, поглиблені курси для сержантів, молодших командирів (CSEL), а також базові та поглиблені курси для сержантів-інструкторів відповідно до стандартів НАТО.
- Тепер потрібно не менше 600 годин навчання англійській мові в кожному училищі¹¹.

Сьогодні очевидно, що додаткові уроки нинішньої війни в Україні мають бути систематизовані в рамках системи військової освіти. Що ще важливіше, система навчання та підготовки має і надалі випереджати поточні процеси для успішної реалізації майбутнього бачення ЗСУ. Як показала підтримка, надана в рамках програми DEEP, зовнішня допомога і в майбутньому надаватиметься для сприяння змінам в українській системі професійної військової освіти.

Що має змінитися у Збройних силах?

Доведеться переглянути всі нинішні підходи до навчання військовій науці. При необхідності це має охопити всю систему операційних стандартів, які

¹⁰ Trevor Johnston, Alan G. Stolberg, *The Challenges and Opportunities of Institution Capacity Building Through Professional Military Education: Lessons from the Defense Education Enhancement Program*, Research Report (Santa Monica, CA: RAND Corporation, Summer/Fall 2022), 4-5, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA1238-1.html.

¹¹ Partnership for Peace Consortium, "Defense Education Enhancement Program Overview Brief," unpublished briefing, August 5, 2022.

використовують ЗСУ в даний час. Залишки пострадянських підходів, найімовірніше, відійдуть у минуле. У той же час процес перегляду має забезпечити включення досвіду застосування ЗСУ та нових підходів країн НАТО до доктринальних документів. Доктринальні зміни ґрунтуватимуться на аналізі нинішнього конфлікту.

Уточнення підходів НАТО/ЄС та глобальних союзників до війни неминуче¹². Ділячись своїм досвідом, Україна, імовірно, відіграватиме провідну роль у глобальному процесі вивчення уроків і впровадження результатів аналізу для підвищення обороноздатності західних держав.

Нинішнє покоління командирів ЗСУ має активно вивчати отримані уроки (передовий досвід) підготовки військ, оперативних маневрів і ведення воєн, командування та управління, тилового забезпечення. Це полегшить і поглибить співпрацю України з членами та глобальними партнерами Альянсу і вихід на новий рівень довіри та відносин із Союзниками, що на даному етапі найважливіше для ЗСУ.

Внаслідок активного бойового застосування ЗСУ зіткнуться з необхідністю повного переозброєння на західну військову техніку, навіть під час війни. Україні також знадобляться постійні поставки техніки з країн НАТО та ЄС, у тому числі у післявоєнний період¹³. В Україні різко знизиться частка радянської техніки, що вимагатиме запровадження стандартів НАТО у тиловому забезпеченні та застосуванні сил на тактичному рівні.

Як має змінитися система військової освіти та навчання?

Враховуючи нинішній конфлікт і його численні уроки, важливо прискорити впровадження стандартів НАТО у процес військової підготовки та навчання, зокрема тому, що використання сучасної військової техніки, насамперед західного походження, краще узгоджується із західною доктриною. Необхідність внесення цих змін істотно вплине на навчальні плани та програми на всіх рівнях, починаючи з ознайомлення з конкретною системою озброєння та пов'язаною з цим адаптацією до тактики підрозділів і частин.

Водночас, реалізація таких програм потребує зміни парадигми системи військової освіти. Важливим аспектом змін є вибір сучасного бачення системи загалом, а також стратегії розвитку військових навчальних закладів. Досвід Національного університету оборони України (НУОУ) показує, що

¹² David Johnson, "The Army Risks Reasoning Backwards in Analyzing Ukraine," *War on the Rocks Blog*, June 14, 2022, <https://warontherocks.com/2022/06/the-army-risks-reasoning-backwards-in-analyzing-ukraine/>.

¹³ На передовій вже успішно працюють три види 155-мм артилерії – гаубиця М777, гаубиця FH70, САУ «CAESAR». В Україну надійшли САУ М109 – Олексій Резніков, *веб-сайт Міністерства оборони України*, 28 травня 2022, www.mil.gov.ua/news/2022/05/28/na-peredovij-vzhe-uspishno-pracuyut-tri-vidi-155-mm-artilerii-%E2%80%93-gaubiczja-m777-gaubiczja-fh70-sau-caesar-v-ukrainu-nadijshli-sau-m109-%E2%80%93-oleksij-reznikov.

включення програм командирської підготовки на тактичному, оперативному та стратегічному рівні у 2019-2022 роках змусило суттєво переглянути не лише зміст військової освіти, а й стосунки між факультетами Університету, а також відносини між викладачами та слухачами¹⁴. Було затверджено нову Стратегію Університету, яка поставила в центр уваги слухача як головний об'єкт змін¹⁵ і передбачає перебудову всіх процесів управління навчальним закладом. По суті, ці зміни означають впровадження сучасної військової культури серед слухачів та професорсько-викладацького складу НУОУ.

Що дадуть зміни військовим навчальним закладам?

Те, що формальна реформа системи військової освіти триває з 2018 року, може дозволити урокам російсько-української війни стати каталізатором серйозної якісної трансформації системи. Але система не повинна чекати закінчення війни для початку нових змін.

Військовим навчальним закладам потрібно брати активну участь у розробці нового підходу до навчання військовій науці та розробити відповідні курси навчання. Зміст має вдосконалюватись паралельно з переглядом методики навчання. Відповідність вимогам змін має стати основою організаційного успіху військової освіти. При вирішенні цього завдання системі навчання було б корисно випереджати події на 3-5 років.

У військових навчальних закладах потрібно розробити процеси виявлення та врахування вивчених уроків на основі взаємодії з випускниками та потреб їх майбутніх завдань. Необхідно вирішувати практичні питання вдосконалення змісту та методики освіти у різних галузях, роблячи наголос на практичних елементах освіти, таких, як тематичні дослідження, вправи, моделювання, виїзди в поле та практичні заняття. Модернізацію і вдосконалення навчальних програм слід узгодити з тим, як їх викладають слухачам. Застосування інструкторами сучасних методів навчання, орієнтованих на активне навчання і критичне мислення слухачів, матиме важливе значення для формування керівників XXI століття. У свою чергу, сильні навички критичного мислення дозволять легше зрозуміти стандартну для НАТО концепцію управління виконанням бойового завдання та її застосування в оперативній обстановці.

¹⁴ Національний університет оборони України, «Національний університет оборони України імені Івана Черняховського», 2019, <https://nuou.org.ua/assets/documents/nduu-2019.pdf>.

¹⁵ Національний університет оборони України, «Стратегія Національного університету оборони України на період до 2025 року», 2023, <https://nuou.org.ua/assets/documents/nduu-strategy-2025.pdf>.

Складнощі військового навчання та підготовки під час війни

Окремою галуззю досліджень та аналізу є дієздатність системи військового навчання та підготовки у воєнний час, що має включати здатність забезпечити належну безперервну підготовку всіх категорій цивільних осіб (громадян України) для швидкої адаптації до умов війни. Зокрема, критично важливим буде перегляд підходів до збереження системи військового навчання та підготовки за умов постійної загрози ударів противника по всій країні.

Це дуже складні для вирішення завдання. Очікування, що військові навчальні заклади переїдуть, перейдуть на скорочену програму або випускатимуть курсантів достроково, після нападу Росії не виправдалися. У підсумку процес переходу на особливі програми навчання воєнного часу виявляється довгим і вимагає часу, який не завжди є на війні.

Ця проблема додатково ускладнює необхідність тимчасового переходу від стандарту вищої освіти до практичної військової освіти, необхідної для воєнного часу. Для цього потрібна система, яка гарантує, що учні зможуть вивчити пропущені навчальні програми після закінчення бойових дій. У цих умовах багато стандартів освіти мирного часу, швидше за все, не зможуть бути застосовні у воєнний час. У той же час, дотримуючись існуючих підходів, продовження та завершення навчання після закінчення бойових дій має здійснюватись відповідно до нинішнього стандарту.

Усі існуючі програми вимагатимуть перегляду та можливих змін: для офіцерів, сержантів, програми з присвоєнням наукового ступеня. Усі вони мають стати елементами повністю інтегрованої майбутньої системи воєнної освіти. Необхідно буде знайти раціональний баланс між освітою та навчанням; дозволяти військовослужбовцям навчатися так, як їм зручно, протягом усієї їхньої кар'єри – за місцем проживання, в Інтернеті, або обома способами. Військовому професіоналу XXI століття знадобиться різноманітна освіта та навчання на кожному етапі військової служби.

Наприклад, має сенс проаналізувати можливі способи координації цивільної освіти, що використовується на доповнення військової освіти офіцерів і сержантів, та військової освіти і навчання для підготовки цивільних осіб до суворої військової служби. Це включає можливість офіцерам і сержантам здобути ступінь цивільної освіти у цивільній системі навчання, та здобути військову освіту цивільним особам, які вже пройшли навчання у цивільних навчальних закладах. На рівні офіцерів середньої ланки є сенс активно заохочувати підвищення кваліфікації офіцерів у бізнес-школах¹⁶ для забезпечення гнучкості та альтернативних (невійськових) підходів до мислення і збагачення доступного інструментарію нестандартного прийняття керівних рішень.

¹⁶ Ben Buchheim-Jurisson, Joseph Mellone, "Helping the Leadership Lead," *War on the Rocks Blog*, June 30, 2022, <https://warontherocks.com/2022/06/helping-the-leadership-lead/>.

Як зазначено вище, центр майбутньої трансформації системи військової освіти та навчання Збройних сил України буде знаходитись у Євроатлантичній спільноті. Щоб забезпечити максимальні можливості для успіху, необхідна наявність та повна координація і ряду інших компонентів військової системи:

1. Систему офіцерських і сержантських кадрів потрібно перебудувати (скоригувати) таким чином, щоб ВЕСЬ персонал зобов'язаний був відвідувати заняття (курси) у вказаний час протягом служби, очно чи заочно. Підвищення чи відповідність певній посаді мають бути прив'язані до такої системи на всіх рівнях.
2. Для переозброєння ЗСУ західною зброєю та її технічної підтримки потрібні зміни вітчизняної виробничої бази в Україні, щоб українці самі почали виробляти її в Україні. Україна не може завжди залежати від Заходу в цих питаннях, і природно, що Україні потрібне буде самозабезпечення. Це потребує більшої уваги до вивчення тилового забезпечення (постачання) в училищах (на курсах).
3. Навчання англійської мови та відповідні знання повинні стати вимогою для підвищення по службі та зайняття певних посад.

Продовження співпраці з країнами НАТО та ЄС і засвоєння головних уроків війни між Росією та Україною забезпечать максимальні можливості для реальних змін. З початку російського вторгнення 24 лютого 2022 року ЗСУ якнайкраще показали себе на полі бою. Щоб мати стійкий потенціал для такого ж успіху в майбутньому, їхня військова освіта та підготовка повинні зроби-ти те ж саме.

Застереження

Представлені тут погляди належать виключно авторам і не відображають офіційну позицію Консорціуму військових академій та інститутів вивчення проблем безпеки програми «Партнерство заради миру», організацій-учасниць чи видавців Консорціуму.

Про авторів

Генерал-майора Сергія Салкуцана призначили Військовим представником України в НАТО у 2022 році. До того він більше семи років служив заступником начальника Національного університету оборони України з навчальної роботи. У цей період (у 2016 та 2020-2021 рр.) він мав відрядження до зони бойових дій у Донецькій області України.

Д-р Алан Столберг – полковник СВ США у відставці, американський координатор Програми вдосконалення військової освіти (DEEP) з 2013 року. 15 років викладав у Коледжі Сухопутних військ та Коледжі Військово-морських сил. Д-р Столберг був першим науковим керівником DEEP і підтримував програму з моменту її створення у 2007 році. Почав займатися Україною у 1997 році, будучи начальником відділу планування Європейського командування Збройних сил США (USEUCOM), який відповідає за військову політику США, стратегію та військово-політичні питання для всіх країн у зоні відповідальності USEUCOM.